

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КАПІТАЛУ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ**

Н. О. КУРОВСЬКА

кандидат економічних наук, доцент

Житомирський національний агроекологічний університет

Обґрунтовано теоретико-методологічні підходи до інтерпретації економічної категорії капітал у контексті трансформаційних процесів на сільськогосподарських підприємствах. Виокремлено основні зовнішні та внутрішні фактори впливу на процес формування і використання власного й позичкового капіталу сільськогосподарських підприємств. Сформульовано пропозиції щодо удосконалення структури капіталу сільськогосподарських підприємств.

Постановка проблеми. Формування структури капіталу сільськогосподарських підприємств належить до пріоритетних напрямів діяльності аграрних формувань. За умов обмеженості фінансових ресурсів виникає необхідність у теоретико-методологічному обґрунтуванні пошуку залучення джерел, які за своєю структурою, вартістю та можливостями залучення будуть прийнятними з огляду на забезпечення збалансованого процесу виробничо-збутової діяльності сільськогосподарських підприємств. Особливості функціонування сільськогосподарських підприємств зумовлюють потребу у диверсифікації джерел фінансування процесу виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції. У цьому контексті постає необхідність у формуванні наявних джерел фінансування щодо забезпечення належного рівня платоспроможності та ліквідності аграрних формувань.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У науковій літературі достатньо широко відображені питання щодо формування капіталу у діяльності підприємств у працях таких вітчизняних та зарубіжних науковців, як: В. Г. Андрійчук, І. О. Бланк, В. В. Бочаров, Д. Кейнс, А. Маршалл, К. Маркс, Е. Нихбахт, У. Петті, А. М. Поддєрьогін, Д. Рікардо, М. Ф. Романовський, П. Самуельсон, А. Сміт, І. Фішер та ін. Проте розкриття сутності капіталу зумовлене постійним пошуком нових форм та методів впливу на діяльність виробничих структур, особливо це стосується фінансової діяльності сільськогосподарських підприємств.

Мета дослідження – теоретико-методичне обґрунтування сучасних підходів у формуванні капіталу сільськогосподарських підприємств при здійсненні фінансово-економічної діяльності.

Об'єкт дослідження – процес формування капіталу сільськогосподарських підприємств та відображення його значення у забезпеченні фінансово-господарської діяльності.

Теоретико-методичною основою дослідження є системний підхід до вивчення економічних процесів, а також наукові розробки вітчизняних та зарубіжних вчених. У процесі дослідження використано такі методи наукового пізнання: абстрактно-логічний –

для здійснення теоретичного узагальнення категоріального апарату поняття капіталу та узагальнення висновків; статистико-економічний – для проведення аналізу структури капіталу сільськогосподарських підприємств; аналізу та синтезу – для визначення основних факторів впливу на обсяг та структуру капіталу.

Виклад основного матеріалу. Різноманітність визначень поняття капіталу зумовлює потребу у всебічному дослідженні його категоріального апарату. Перші спроби дослідження у сфері пізнання капіталу провів давньогрецький філософ Арістотель, який започаткував поняття “хремастика” (хрема – майно, володіння). Під хремастикою вчений вбачав мистецтво забезпечення достатку, або діяльність, спрямовану на накопичення багатства, на отримання прибутку, вкладення і накопичення капіталу.

Наукову базу для пізнання капіталу як економічної категорії було закладено у другій половині XVII століття представником класичної політичної економії англійським економістом У. Петті. Саме в його працях було започатковано вивчення майнових відносин у взаємозв'язку з виробничими відносинами людей у процесі суспільного виробництва [5, с. 229]. Ключова ознака капіталу – це його здатність до нагромадження, а також у процесі виростання – властивість до самозростання. З економічної точки зору для капіталу найважливіше те, що за певних умов початкова вартість капіталістичних цінностей забезпечує додану вартість, адже головна функція капіталу полягає в принесенні доходу [2].

Одним з основоположників теорії фінансового менеджменту є І. О. Бланк, який розглядає капітал як процес управління формуванням, розподілом і використанням фінансових ресурсів суб'єкта господарювання та оптимізації обороту його коштів. Доцільність застосування такого трактування зумовлюється тим, що процес створення, нагромадження і використання капіталу неможливий без участі грошей і, отже, автори розглядають капітал як специфічну форму фінансових ресурсів, задіяних у забезпеченні фінансово-господарської діяльності підприємства. З урахуванням цього, найбільш всебічно, на нашу думку, сутність капіталу з позиції фінансового менеджменту розкриває таке визначення: “Капітал підприємства характеризує загальну вартість коштів у грошовій, матеріальній і нематеріальній формах, інвестованих у формування його активів” [4, с. 230].

У наукових працях М. В. Романовського капітал розглядається як ресурс, призначений для залучення в економічний процес з метою одержання доходу. Цей підхід відображає економічну сутність капіталу, пов'язану з однією з можливих стадій його існування, а саме з виробничою, коли капітал розглядається як сукупність засобів виробництва, необхідних для здійснення виробничої діяльності суб'єкта господарювання [6].

Аналіз наукових інтерпретацій дає підстави стверджувати, що сутність капіталу як економічної категорії необхідно розглядати у контексті всезростаючої вартості, що витікає з широкого спектра соціально-економічних процесів, які поєднуються з фінансово-інвестиційною діяльністю з метою генерування додаткового доходу і подальшого його перетворення у накопичену вартість та поступову капіталізацію суб'єкта господарювання.

Капітал аграрних підприємств являє собою важливу складову частину ресурсного потенціалу, бере участь у створенні споживної вартості у вигляді конкретних товарів і вартості продукції. Розвиток сільського господарства значною мірою залежить від стану матеріально-технічної бази, головною ланкою якої є капітал, його якісний склад та раціональне співвідношення. Економічне значення капіталу полягає в тому, що він становить основу для розвитку продуктивних сил сільського господарства, забезпечуючи відповідний рівень і темпи збільшення виробництва продукції та підвищення продуктивності праці.

Процес формування та використання капіталу аграрних підприємств зумовлює необхідність дотримання основних принципів, основними з яких є:

– урахування перспектив розвитку господарської діяльності підприємства. Процес формування обсягу і структури капіталу підпорядкований завданням забезпечення його господарської діяльності не тільки на початковій стадії функціонування підприємства, а й на перспективу;

– забезпечення відповідності обсягу залученого капіталу обсягам оборотних і необоротних активів підприємства;

– забезпечення оптимальності структури капіталу з позицій ефективного функціонування. Умови формування кінцевих результатів діяльності підприємства значною мірою залежать від структури капіталу, що використовується;

– забезпечення мінімізації витрат з формування капіталу із різноманітних джерел, що здійснюється у процесі управління вартістю капіталу підприємства;

– забезпечення високоефективного використання капіталу в процесі господарської діяльності шляхом максимізації рентабельності власного капіталу за припустимого рівня фінансового ризику [3, с. 234-237].

Пріоритетним завданням розвитку сільськогосподарського підприємства є диверсифікація джерел фінансування його потреб. Важливе місце в колі проблем на етапі планування займає пошук джерел фінансування проекту та вибір стратегії їх оптимального співвідношення щодо дохідності, строковості, умов залучення коштів тощо. Фінансування діяльності підприємства може здійснюватися шляхом залучення фінансових ресурсів із трьох основних джерел фінансування (табл.).

Таблиця

**Порівняльна характеристика джерел фінансування потреб
сільськогосподарського підприємства**

Джерела фінансування			
Власні		Запозичені та залучені	
Переваги	Недоліки	Переваги	Недоліки
Простота та швидкість залучення	Обмежений обсяг	Диверсифікованість вибору	Складність із залученням та оформленням
Висока віддача за критерієм норм прибутковості капіталу			Значний строк залучення
Мінімальний рівень ризику неплатоспроможності та банкрутства підприємства при їх використанні	Відсутність зовнішнього контролю за їх ефективним використанням	Кваліфікаційний зовнішній контроль	Необхідність надання гарантій (на платній основі)
Повне збереження управління в руках засновника підприємства			Підвищений ризик банкрутства у зв'язку з несвоєчасним погашенням боргу
Незначний фінансовий ризик	Обмеженість стратегічних можливостей підприємства		Втрата частини прибутку у зв'язку з необхідністю сплати відсотків та дивідендів
		Зростання вартості власного капіталу	Часткова втрата управління діяльністю підприємства

Джерело: власні дослідження.

Аналіз таблиці відображає процес фінансування діяльності сільськогосподарського підприємства, що може здійснюватися шляхом залучення:

1) *внутрішніх джерел* (реінвестована частина чистого прибутку, амортизаційні відрахування, строкові та поточні депозити, мобілізовані внутрішні резерви);

2) залучених джерел (додаткова емісія акцій, інвестиційні внески у статутний капітал, бюджетні кошти, направлені на цільове фінансування у вигляді дотацій грантів, чи дольової участі, кошти комерційних структур, надані безкоштовно на цільове інвестування);

3) позичених джерел (кредити банків та інших фінансових установ, фінансовий лізинг, франчайзинг, поточна кредиторська заборгованість).

Кожне з перерахованих джерел фінансування діяльності має особливості, що зумовлюють ступінь його привабливості (або непривабливості) для підприємства. Такі особливості часто роблять суперечливий з боку різних факторів вплив на формування загальної й фінансово-інвестиційної стратегії підприємства. Оцінку характеристик джерел фінансування діяльності аграрного підприємства доцільно здійснювати за такими основними критеріями: доступність джерела фінансування (можливість залучення ресурсів без виконання будь-яких додаткових умов фінансування); потенційна ємність джерела (обсяги фінансових ресурсів, які реально можуть бути отримані з даного джерела); рівень ризику використання джерела (імовірність виникнення ситуації необхідності непередбаченого екстреного повернення засобів, подорожчання їхнього використання або можливої втрати контролю над підприємством); вартість приваблюваного капіталу (на одиницю притягнутих засобів, сукупні витрати підприємства на залучення додаткових ресурсів, обслуговування й повернення засобів, отриманих з даного джерела фінансування); характер впливу на прийняття управлінських рішень (наявність умов фінансування, які накладали б які-небудь обмеження на прийняття стратегічних або поточних управлінських рішень).

При виборі джерела фінансування аграрних підприємств необхідно враховувати специфіку сільськогосподарського виробництва. Це пов'язано з наявністю природно-кліматичних, агротехнічних, екологічних фінансово-економічних, цінкових та інших ризиків, які можуть вплинути на результати виробничо-господарської діяльності аграрних формувань. Обсяг та структура капіталу має формуватися виходячи з реальних можливостей освоєння фінансових ресурсів, окупності вкладеного капіталу та забезпечення прибутковості підприємства у короткостроковому та довгостроковому періодах. Структуру капіталу доцільно розглядати як співвідношення вартості всіх власних ресурсів до вартості позичкових, які використовуються у процесі здійснення фінансово-економічної діяльності. З метою дослідження вартісних показників оцінювання капіталу розглянемо динаміку структури капіталу сільськогосподарських підприємств України за період 2009-2013 рр. (рис.).

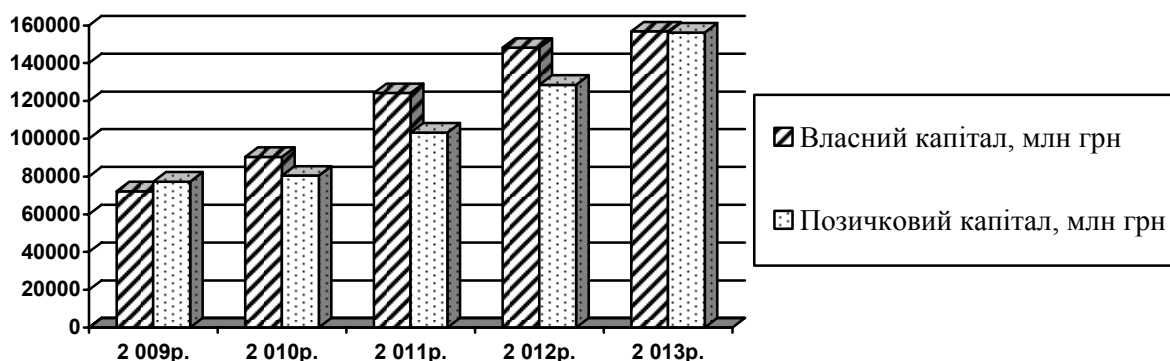

Рис. Динаміка структури капіталу сільськогосподарських підприємств України, 2009-2013 рр.

Джерело: побудовано за даними [7].

Аналіз структури капіталу сільськогосподарських підприємств України протягом 2009-2013 рр. показує, що у середньому власний капітал займав майже 52 %. У 2013 р. порівняно з 2009 р. спостерігається зростання цього показника на 1,8 в.п. або на 84 602,8 млн грн. Це свідчить про збільшення власних ресурсів, що виступає безумовно

позитивним фактором у формуванні стратегічних цілей діяльності сільськогосподарських підприємств. Резервами щодо нарощування обсягу власного капіталу слугує зростання обсягів виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції і формування власних джерел для забезпечення простого та розширеного відтворення.

В аграрній науці за останні роки широкого вжитку набуло поняття капіталізації сільського господарства. Академік В. Г. Андрійчук дає вичерпне тлумачення означеного поняття як процесу “нагромадження капіталу галузі з метою підвищення її продуктивності шляхом капіталізації власних доходів сільськогосподарських товаровиробників; залучення ними банківських кредитів та використання фінансового лізингу; вливання капіталу з інших сфер економіки; залучення прямих іноземних інвестицій, а також руху капіталу в середині галузі від менш ефективних власників до більш ефективних” [1, с. 11-12]. Звідси, рівень капіталізації галузі визначається рівнем нагромадження капіталу і кількісно може визначатись показниками його концентрації на 100 га ріллі (посівної площі) або на одного зайнятого працівника у сільському господарстві тощо.

Інтенсивність процесів капіталізації сільського господарства знаходиться у прямій залежності від їх ефективності, тобто від позитивного результату, який отримують власники капіталу, сформованому за рахунок інвестицій. Всі методи оцінки ефективності інвестицій базуються на зіставленні результатів інвестиційної діяльності (отриманого прибутку, роялті, відсотка тощо) та витрат грошових коштів, завдяки яким досягаються ці результати. У зв'язку з цим виникає необхідність створення сприятливих умов та інвестиційної привабливості для залучення капітальних інвестицій в аграрний сектор економіки.

Висновки. Забезпечення належного рівня прибутковості, рентабельності та платоспроможності залежить від ефективності формування та раціонального використання структури капіталу сільськогосподарських підприємств. Сучасні трансформаційні процеси соціально-економічного середовища зумовлюють необхідність підвищення рівня капіталізації аграрних формувань й створення необхідних умов для гармонійного поєднання внутрішнього і зовнішнього видів фінансування підприємств. Реалізація тактичного та стратегічного розвитку аграрних підприємств передбачає їх доступність до різноманітних джерел фінансування, особливо актуально постає питання щодо залучення капіталу на довгостроковій основі, якій повинен забезпечувати можливості використання інноваційних підходів у процесі виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції. За сучасних умов господарювання виникає потреба у всебічному відтворенні дієвого механізму управління капіталом сільськогосподарських підприємств, що передбачає формування достатнього обсягу капіталу й забезпечення необхідних темпів економічного розвитку підприємств, оптимізацію розподілу сформованого капіталу за видами економічної діяльності та напрямками його використання, забезпечення умов досягнення максимальної дохідності капіталу при запланованому рівні фінансового ризику, підвищення інвестиційної привабливості підприємств з метою подальшого їх розвитку тощо.

Перспективним напрямом подальших досліджень є методичні підходи до управління структурою капіталу сільськогосподарських підприємств.

Список література

1. Андрійчук В. Г. Капіталізація сільського господарства: стан та економічне регулювання розвитку: монографія / Андрійчук В. Г. – Ніжин: ТОВ “Видавництво “Аспект-Поліграф”, 2007. – 216 с.
2. Андрійчук В. Г. Оцінка розміру та структури капіталу аграрних підприємств / В. Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2008. – № 1. – С. 101-106.
3. Білик М. Д. Фінансовий аналіз: навч. посіб. / М. Д. Білик, О. В. Павловська, Н. М. Притуляк, Н. Ю. Невмержицька. – 2-ге вид., без змін. – К.: КНЕУ, 2009. – 592 с.
4. Бланк И. А. Основы финансового менеджмента / Бланк И. А. – К.: Ника Центр, 1999. – 196 с.

5. Петти В. Антология экономической классики / Вильям Петти, Адам Смит, Давид Риккардо. – М.: Из-во “ЭКОНОМ” – “Ключ”, 1993. – С. 25-26.
6. Романовский М. Ф. Финансы: учеб. для ВУЗов / М. Ф. Романовский, О. В. Врублевская, Б. М. Сабантий; под науч. ред. М. Ф. Романовского. – М.: Перспектива, 2000. – С. 493.
7. Структура балансу підприємств за видами економічної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/operativ/menu/menu_u/fin.htm

Теоретико-методологические основы формирования капитала сельскохозяйственных предприятий

Н. А. Куровская

Обоснованы теоретико-методологические подходы к интерпретации экономической категории капитал в контексте трансформационных процессов на сельскохозяйственных предприятиях. Выделены основные внешние и внутренние факторы влияния на процесс формирования и использования собственного и заемного капитала сельскохозяйственных предприятий. Сформулированы предложения по совершенствованию структуры капитала сельскохозяйственных предприятий.

THEORETIC-METHODOLOGICAL ASPECTS OF CAPITAL FORMATION IN AGRICULTURAL ENTERPRISES

N. Kurovska

Theoretical and methodological approaches to the interpretation of economic equity in the context of transformation processes on farms are grounded. Author determined the major internal and external factors influencing the formation and use of equity and debt capital of farms. Suggestions on improving the farms capital structure are formulated.